

Крсте БОГОЕСКИ

Институт за етнологија и антропологија

УКИМ – Природно – математички факултет, Скопје

МЕТОДИ НА ПРОЦЕНА НА РИЗИЦИТЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ДЕПОАТА НА МУЗЕИТЕ НА МАКЕДОНИЈА

Апстракт. Во трудот е потенцирана важноста на уредувањето на депоата на музеите каде што се наоѓа поголемиот дел од движното културно наследство на овие институции. Посебно се опфатени основните принципи за добро депо. Имајќи ги предвид позитивните искуства на планот на заштитата на културните добра во музеите во светот, посебно е образложена методологијата на процена на ризиците, која опфаќа: идентификација, анализа, евалуација, мониторинг и одговор на ризиците. Врз основа на тие сознанија, направена е компарација на состојбата во музеите на Македонија.

Клучни зборови: Културно наследство, ризици, депоа, музеи на Македонија, методи на процена на ризици

Музеите во Македонија чуваат солидно културно благо почнувајќи од праисторија, антиката, средновековието, новиот век и од најновиот период до денешни дни. Зачуваните примероци се претставници на различните културни слоеви што егзистирале во минатото и денес. Дobar дел од тоа наследство се комуницира преку постојаните и повремените изложби. Но, знаеме дека поголемиот дел од тоа наследство, според одредени сознанија над 70%, се чува во депоата на нашите музеи. Грижата на музеите подеднакво треба да биде насочена како кон истражувачката, прибирачката работа, проучувањето и презентирањето, така и кон заштитата и чувањето во изложбениот простор и депоата. Ако знаеме дека поголемиот број на музејски предмети се наоѓаат во депоата, тогаш и односот кон состојбата со депоата треба да биде поголем. За таа цел ни се

наметнуваат повеќе прашања кои бараат одговор од оние кои се ангажирани за заштитата на тоа културно наследство:

- Дали музејот има уредено депоа во кои може да се чуваат музејските предмети?
- Колку се почитува ставот 1:1:1 за уредување на изложбениот, работниот и просторот за депоата во еден музеј?
- Колку се почитува Кодексот на професионална етика во чувањето на предметите во депоата?
- Дали се врши редовен мониторинг во депоата?
- Дали се врши процена на ризиците за културните добра што се чуваат во музеите?
- Дали има редовно мерење на влага, светло и УВ зрачење?
- Дали има персонал што е задолжен за надзор и сл.?)
- Дали постои стратегија за заштита на културните добра во депоата?

Некои автори сметаат дека депоата се „срцето на еден музеј“. Ако се срце како најважен орган за кого е неопходна посебна грижа, тогаш и грижата за депоата и содржината во нив треба да биде на исклучително високо ниво. Во тој правец Кодексот на професионалната деонтологија, ги обврзува раководните кадри, институциите и стручните лица да дејствуваат за примена и почитување на меѓународните стандарди. Предметите во депоата, како и во другите делови на еден музеј, може да бидат изложени на разни ризици, кои може да дејствуваат врз физичките и вредносните својства на секој предмет. Ако сакаме да се избегнат или да се ублажат последиците од одделни ризици, неопходно е потребно да се врши процена на тие ризици. За да можеме да зборуваме за процена на ризиците во депоата на Македонија, неопходно е да ги согледаме сфаќањата во светот по ова прашање.

Основни принципи за добро депо се:

- Простор исклучително за збирките
- Обучен член на персоналот
- Основна документација
- Соодветен намештај за сместување на предметите
- Соодветна опрема за контрола на микроклимата
- Изграден систем на сместување и ракување
- Зграда дизајнирана или адаптирана за заштита на збирките

Соодносот на просторот во еден музеј треба да ги има следните величини, и тоа: 1:1:1 за работен простор, за изложбен и простор за депоа.

Просторните стандарди за депоа зависат од големината на некој музеј. За музеј со над 50.000 предмети, одделот за депоа ќе опфаќа единаесет видови простории, и тоа:

- за активни колекции во депото
- за неактивни колекции во депото
- за документација
- за фотодокументација
- за дезинфекција
- за карантин
- за утовар/растовар
- за консултации
- за неколектирани предмети
- за материјали кои не се колектираат (за пакување и транспорт и сл.)
- за канцеларии

За мали музеи потребни се следните простории:

- за колекции во депо
- за канцеларија
- за материјали кои не се колектираат

Доколку нема доволно простор за депоа во музејот, постои практика за ангажирање соодветен простор надвор од музејот и притоа да се дели тој простор со други институции, но во согласност со стандардите за безбедност, имајќи ги предвид заштитните барања, пристапот во колекциите и употребата.

Во такви просторни услови може да се зборува за обезбедување соодветна грижа за музејските збирки. Но, и покрај тоа постојат разни ризици кои може да влијаат на загрозување и уништување на културните и природните добра што се чуваат во музеите.

Загрозеноста може да биде:

- од природата: земјореси, поплави, лизгање на теренот, ветрови, биолошки (бактерии, габи, животни) и сл.
- од човекот: војна, пожар, загадување, цивилен револт, тероризам, структурен колапс, негрижа и сл.

Последици од земјотресот во Скопје, 1963 година

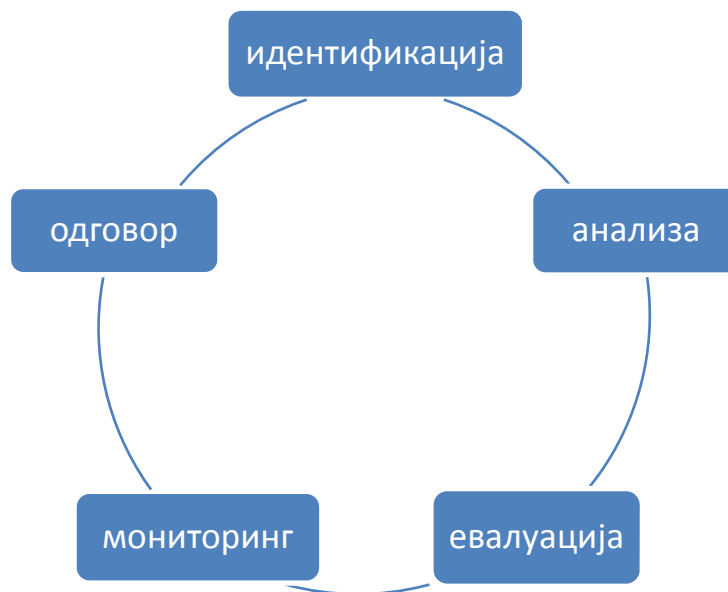
Уметнички павилјон во Скопје по поплавата во 1962 година

Познато е дека ризикот е неизбежен дел од индивидуалниот и колективниот живот на човекот. Ризикот е дефиниран како интеракција помеѓу два фактора како карактеристика на секоја опасност. Тоа може да се изрази преку формулата: **Ризик = опасност + ранливост / капацитет**. Одредена опасност може да предизвика директни штети, индиректни штети, материјални штети кои може да се изразат во пари и нематеријални штети, кои не може да се изразат во пари, пр., човечките загуби.

Методи на процена на ризикот

Процената на ризикот е составен дел на грижата за колекциите, помагајќи ги музеите да се утврдат приоритетите за таа грижа и стратешки да инвестира во проекти и инфраструктура за заштита на своите колекции. Процената на ризикот е дефинирана како метод за утврдување на веројатноста на појава на ризикот и штетите од таа појава. Секој ризик бара соодветно управување со него, кое вклучува идентификација, процена, валоризација и приоритизација на ризикот. Тоа овозможува да се испланира програма која ќе ја минимизира и контролира веројатноста на

контактот на идентификуваната закана со колекциите. Следната сл.1. ја презентира содржината на методологијата на процена на ризикот.

Во музејот процена на ризикот може да се прави според однапред определена процедура која бара да се направи план за пристап во донесувањето на одлуки и во дејствувањето за ублажување или избегнување на заканата од некаква опасност.

Идентификацијата на ризикот бара да се направи листа на можни загрозувачи на културните и природните добра во депоата. При изработката треба да се направи ревизија на историјата на ризици во музејот и општеството. Пример, земјотрес, лизгање на теренот, пожар, кражба, вандализам, проневера на персоналот, поплава, прокиснување на кровот, истекување на канализацијата и сл., штетници како глодари и инсекти, светлото и УВ зрачење, некоректна температура, некоректна влага, негрижа на персоналот, лошо ракување во депото и слично.

Во методолошката постапка **Анализа на ризикот** се врши испитување на процесот на промени што се случуваат; се изготвува мапа на анализа на ризикот со параметри на периоди на модификација; се прави прогноза на потенцијалните опасности, притоа примена наоѓаат квантитативната и квалитативната метода во анализата на ризикот. Квантитативната метода ја опфаќа зачестеноста на појавата на опасноста во

одредени временски интервали, додека квалитативната метода се состои во прикажување математички и статистички метод, бројчано претставувајќи ги последиците од некоја опасност. Во оваа постапка важно е да се сфати соодносот помеѓу веројатноста на појава на ризикот и последиците од него, како и можностите за губење на вредноста на културното добро.

Евалуација на ризикот. Во прикажувањето на оваа постапка се употребуваат категориите веројатност на појавата на ризикот и ефект од ризикот (сл.2). Фокусирањето е на дефинираните решенија за ризикот во претходната методолошка постапка. Во таа смисла се земаат решенија кои опфаќаат најпрецизни етапи за подобрување на стратегијата за заштита. Овде е применета контролирана претпазливост која ќе ја минимизира изложеноста на ризик. Во оваа етапа се прават приоритети на ризиците, се врши ревизија на стандардите и се ажурираат плановите за дејство во вонредни состојби. Значи, како ќе се процени загроеноста од некоја опасност, така во плановите за заштита се предвидуваат мерките за отстранување или за ублажување на последиците од таа опасност.

Матрица на евалуација на ризикот

Веројатност	Интензитет на ефектот			
	Тешка штета	исклучителна	значајна	незначителна
Честа	Висок Никогаш неприфатен	Висок Никогаш неприфатен	Висок Никогаш неприфатен	Среден Внимателно прифатен
Голема	Висок Никогаш неприфатен	Висок Никогаш неприфатен	Среден Внимателно прифатен	Среден Внимателно прифатен
Понекогаш	Висок Никогаш неприфатен	Среден Внимателно прифатен	Среден Внимателно прифатен	Низок Може да биде прифатен
Ретка	Среден Внимателно прифатен	Среден Внимателно прифатен	Низок Може да биде прифатен	Низок Може да биде прифатен
Многу ниска	Среден Внимателно прифатен	Низок Може да биде прифатен	Низок Може да биде прифатен	Низок Може да биде прифатен
Неможна	Низок Може да биде прифатен	Низок Може да биде прифатен	Низок Може да биде прифатен	Низок Може да биде прифатен

Мониторинг. По завршувањето на горните постапки следи надгледување на имплементацијата на одлуките што се носат во претходната постапка. Со

мониторингот се врши контрола на активностите поврзани со планираните задачи за контрола на ризикот.

Одговор. На крајот, во оваа постапка се контролира подготвеноста на персоналот за соочување со одредена опасност. Во зависност од процената на силината на ризикот, доколку има потреба од брзо дејствување, тогаш следи одговор на уочената опасност.

***

Кога сето погоре изнесено ќе го пресликаме во нашата средина, веднаш ќе се постават повеќе прашања.

Какви се депоата во музеите на Македонија?

Како чука тоа срце во музеите на Македонија?

За да се одговори на поставените прашања доволно е да се погледнат приложените фотографии во депоа на некои музеите на Македонија.

Водоводни, канализациски и цевки од парно затоплување

Мноштво предмети во мал простор

Затрупани простори со мноштво предмети.

Цевки од парно затопување

Прокиснување на простории на депоа

Најголем дел се во подрумски простории низ кои врват доводни и одводни цевки. Некои со некоректна влага (а стандардот е 40-60% преку цела година), други со неконтролирана температура (а стандард е 16-25°C) и неконтролирано светло и УВ зрачење, без мерни инструменти, без просторни услови, пренатрупани со предмети, без одговорно лице за ракување или со лице за ракување но без соодветна обука за работа, недоволно обезбедени од кражби. Загрижува фактот дека за одреден број депоа нема посебна стратегија за дејствување, а кај други нема планови за дејство во редовни и вонредни состојби. Музејските колекции во депоата се во сериозен ризик. Се добива впечаток дека многу едноставно се приоѓа кон заштитата на културните добра во депоата, сметајќи дека лесно е справувањето со некоја опасност. Но, без претходно изградена стратегија и без подготвени планови, кои ќе се ажурираат секоја година, загубите при контакт на културните добра со некоја опасност ќе бидат големи.

Заклучок

Главната цел на процената на ризикот е да се предвиди степенот на интензитетот на штетата преку формулата: **Ризик = појава на опасност + последици**. Тоа ќе овозможи навреме преземање мерки за елиминирање или намалување на опасноста. Анализите на ризиците не по туку пред катастрофи ќе овозможат да се зацврсти претпазливоста во процесите на заштитата. Континуираната контрола и мониторинг на активностите ќе придонесат во идентификувањето на задолженијата и одговорноста во процесот на планирање на ризикот, почнувајќи од стратешки до оперативни нивоа.

Впрочем, изложената методологија може да се користи во заштитата на културните добра и во другите делови на музејот, не само во депоата. За надминување на постојните состојби неопходно е:

- менување на односот на институциите кон проблемот на депоата во музеите;
- под итно, решавањето на проблемот со депоата да биде приоритет во годишните програми на институциите;
- при изработката на стратегиите и плановите за заштита да се тргнува од напред предложената методологија;
- потребно е ургентно вежбање и повторно вежбање на персоналот;
- неопходно е финансиерот на музејската дејност како приоритет да го стави прашањето на депоата во музеите на Македонија.

Литература:

1. Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties. (ICCROM 2011).
2. Jutte, Bart: 10 Golden Rules of Project Risk Management.
3. Kuzucuoglu, Alpaslan: Risk Management Strategy for Cultural Heritage. Ed. 2013.
4. Methodology and Didactic Tools for Re-Organizing Museum Storage (ICCROM 2009)
5. Michalski, Stefan: The Ideal Climate, Risk Management, the ASHRAE Charter, Proofed Fluctuations, and Toward a Full Risk Analysis Model. Tenerife 2007.
6. Teijgeler, Rene': Heritage and Disaster. Istanbul 2007.